

կրթական կենտրոնի եւ կրթութեան նոր տեսակները պատրաստող ներքին՝ այսինքն Մարաշի մէջ եւ զպահ, և արտաքին՝ այսինքն Ալեքսանդրիայի, Տարսուսի, Գոնիայի ամերիկեան գոյններուն և պետական և այլ համալսարաններու գործունէութեան պատկերը որտաղաւ չերմար թիւ մ'ուշիւ Տեղին է գիտելու թէ հոս ալ, ինչպէս Պոլսի և այլուր թուրքիա, անգլայի կրթութեան ժողովրդականացումը Ազգ. Սահմանագրութեան թուականէն կ'սկսի, իսկ անոր թափ կուտայ օտար և մասնաւորապէս ամերիկեան վարժարաններու օրինակը. բայց թէ՛ առաջինը և թէ՛ երկրորդը՝ այսպէս կամ այնպէս՝ առիթներ միայն կ'ըլլան միւս տալու ներքին շարժումի մը, որուն աւել ազգին հոգւոյն մէջ է ինքնին։ Յատկապէս նկատողութեան արժանի են ինքը, զոր Բէյֆուսիքն կաթողիկոս ըրած է իր ժամանակին, այդ տեսակէտով, և իզական կրթութեան համար թափումը կանուխ խնդրելը՝ հակառակ թուրքերէնին ստացած տիրական դիրքին։ Այս մասին իրենց որոշ արժէքը ունին անշուշտ շատ լաւ դաստիարակած այն տեղեկութիւնները եւս որոնք կցուած են երեք ամերիկեան գոյններուն հաստատութեան և զարգացումին, և անոնց մասնաւորական և բարոյական ոյժերը զգանակող շարժառիւթներուն մասին։ Օտարազգացութեանց մեր ազգային ներքին կենսին մէջ կատարած դերը լուսարաններու տեսակէտով յոյժ շահեկան են այս գրքին վաւերագիր ծանոթութիւնները։ ԺԻ. Գլուխին մէջ, ուր կը խօսուի Մարաշի այդ զարգէտներուն եւ աշուղներուն մասին, թիւ մը ցնցող կը գտնենք յայտնուած այն կարծիքը՝ թէ կիլիկիոյ շաղութիւնը ընդհանուր առմամբ չէ ունեցած ուրոյն ժողովրդական գրականութեան կամ բանաստեղծութեան։ Ժողովուրդը մը որ ըստեղծած է մեր ներկայ գրականութեան նախալեզուն, Միլին Նայրէնը, և որ ազգային, քաղաքական և հրոնական կենտրոն օգնորութիւններով եռուղեւորուած է զարդը, կրնայ միթէ թուրքովի ամուլ մնացած լինիլ ցեղին հոգին նոյն ինքնի արտայայտող այն դասին մէջ որ գրականութիւնն է։ Մենք կը կարծենք թէ կանխահաս է այդ տեսակ եղբայրացութիւն մը՝ ցրչափ զեռ բաւական չափով չէ ռուսմասերուած մեր ռամկորէնին գանձարանը, ուր կիլիկիան միտքն ու գրիչը մեծագոյն բաժինն ունեցած են գործունէութեան։ Եթէ այդ երեւոյթը աչքառու է թրքախոսութեան չընտանի համար գէթ, ստոր բացատրութիւնը անոր մէջ է՝ որ երբ ժողովուրդը մը կորսնցնիլով մայրենի բարբառը կը սկսի խօսիլ օտար լեզու, խորթնալով իր զգացողութեան և արտայայտումի միջոցները, բաւական տրեխն համար կը թառամի բուն իսկ զգացումներուն ալ կենդանութիւնը, և կը զազդի արտազրելէ։ Բոլոր թրքախոս գաւառներուն համար հասարակաց վիճակ մ'է այս։ Այն է պատահող որ այդ լեզուով հայ երգիչներէ յորինուած Յիսակները (տալի)՝ արժէքի տեսակէտով որեւէ աղերս չեն ցուցներ բուն հայ աշուղական գրականութեան հետ, այնչ ունենա-

լով անցած բանաստեղծական գեղեցկութենէն, Մանշրէք երեք գլուխները նուիրուած են Մարաշահայութեան կրօնական և կենդանական կենտրոնին։ Առանձնաբար նկատի առնուած են Ազգային Մայր Եկեղեցին և համազգի կաթողիկէ ևս թողորջական հասարակութիւնները, նարագրուած են իւրաքանչիւրին կենդանիներն ու աղօթարանները, կենսագրուած են Առաջնորդները, քահանաները և Նովիւները, թէ՛ անոնք՝ որ Մարաշի մէջ պաշտօնավարած են, և թէ՛ անոնք՝ որ ընդի Մարաշի են, բայց այլուր պաշտօնավարած։ Կենսագրութեանց մէջ ռաշագրու են Բէյֆուսիքեանի և ներկայ Սահակ կաթողիկոսի նուիրումները։

Կրօնական շարժութիւնները ներկայացնող հաստատութեան մէջ կ'արժէք տալին անել հանգամանորէն գրել Մուհապպէթներուն և Բուհիհիներու մասին, որոնք, թողքալական մտայնութեան ուղղակի կամ անուղղակի ծնունդ, կիլիկիայականութեան այդ մարդերուն մէջ երեւն հայած են նախապէս, և հիմակ գաղութայնային ինչ ինչ կողմերը հիւսաւորուած։ Նոյնպէս Եպիսկոպոսական կենդանիներն ի կիլիկիա հաստատուած մասին, թէ ևս այս վերջին բոլորովին պատմութեան կը պատկանի այլևս։

ԺԷ. Գլուխը՝ «Մարաշ ռամանեան տիրապետութեան տակ», անցման գլուխ մըն է պարզապէս, հակնային դարձնելու համար յաշարդ չորս գլուխները, որոնք մէջ կը խօսուի յեղափոխութեան Մարաշի մէջ սկզբնաւորման, 1895ի մեծ հոտորածին, զայն կանխող գէպերու, կիլիկիոյ աղէտին, չորհրդաքաղաքական կուսակցութեանց յաշարդարան կապողներու մասին, ևս վերջապէս Մարաշի վերջին աղէտին մասին, զարեւոյնցնող եղեռնապատում, ուր բարեկամներու խղճահալութեան ու խարդաւանները եւ թնամիները զորութիւնը և կատապոլութիւնը պար բռնած են իր հաւատքէն և ազգային ինքնութեան ըզգացումն բաժնուրի չգիտցող ժողովուրդի մը բախտին առէն։ Պ. Գլուխնուսան Լուսնապաշտէն պէտք է ասանկարած լինի բանաստեղծի իր սիրտը, կարենալու համար պատմողաբար արձանագրել ինչ որ կը բոլանդարդի անոնց մէջ։ Վտառ հմտական թէ ոչ միայն ինքը, այլ նաեւ բոլոր իր վերապալէ հայրենակիցները, թուով անելի քան 15000, որոնք ցիրուցանուած են Սուրիա, Պաղեստին, Իրաք, Եգիպտոս, Յունաստան, Ֆրանսա, Հիւսիս և Զար. Ամերիկա (ինչպէս երկարագի մտադրութեամբ մանրամասնուած է վերջին երեք գլուխներուն մէջ), եւ որոնք ամէն տեղ կը վայելեն ժիր եւ պարկեշտ համայնակներու համար, իրենց ընտանեկան գրագրաբանին մէջ իրենց Աստուածաշունչին և Ազգապատումին քովը գուրգուրանքով պիտի պահեն այն հատորը, շարժուան մէջ քանի մը անգամ, միւսներէն հտըր և իր կարգին, զայն եւս բանալու և անհէ՛ ևս ծծելու համար իրենց նախնեաց ուսուրբ համարներ և քանակելի յայտն մեծութիւնը, և ինքնակ սիրտով և քրտուքներով լուսացուած խղճմտանքով ստորագրելու համար մեծ լամպն

մը՝ գիրքին 894 էջին վրայ, մնացորդաց մարդահամարին ներքե հրուսած սա եռասուղիւն տակ, «Աֆո՛թ թարգարարներուն, պատիւ հայ վերապարտի ճիգին ու մանասեղ աճելու և բազմանալու առողջ բնազդին»:

Մասնախօսականին մը սահմանները թոյլատու էին աւելի ընդարձակ եւ մանրաստուած վերլուծում մը, որուն սակայն ո՛ր միայն ընդունակ այլ և արժանի է բազմաթիւ աշխատակիցներու օգնութեամբ պատրաստուած, 260 է աւելի լուսատիւ պատկերներով զարգարուած, մտածուած դասաւորութեամբ համակարգուած, գեղեցիկ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած այս ընտիր գործը, որ ինքնին իսկ կը յանձնարարէ ինքզինքը ոչ միայն ամէն Մարաշահայի այլ նաեւ ոչ Մարաշահայերուն, այսինքն ամէնուս:

Յ. Ե. Գ.

— — —

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ փետրուար ամսուան ընթացքին, Ս. Աթոռոյս ՅԹՐԵՄ Ժողովը եօթն անգամներ ինիստ դուստրուեցաւ իրիկ վարչական Մարմին, իսկ իբրեւ ԼԵՐՈՍԿԱՆ Գերագոյն Ասեմն՝ մէկ անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղելով իր իրաւաստութեան մէջ եղած խնդիրներով:

Քշ. 4 Մարտ. — Ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի աշակերտք, իրենց տեսչին և ուսուցիչներուն առաջնորդութեամբ, գացին Երիթով, Յորվանան գետ, և Մեռեայ ծով, ամրողջ օրերն այն տալով տարեկան այդ պտոյտին, Կրօնական պաշտամունք կատարեցին Յորդանանի ափին, լողանք ըրին Մեռեայ ծովը մէջ, ճայցիցին Երիթով, և վերելք կատարեցին դէպի Փորձութեան լեռը:

— Ս. Պատրիարքը ևս, Տ. Մեքսոյ Սրբազանի, Տ. Եղիշէ Վրդի և Պ. Կ. Նուբեանի ընկերակցութեամբ, անցաւ Յորդանանի միւս ափը, ուր հիւրընկալուեցաւ Պ. Ս. Անթիքճեանի ձեռմբոց տաղաւարին մէջ:

Պշ. 6 Մարտ. — Երեկոյեան հանդիսաւոր նախաստակ Սրբոց Վարդանանց. Հեթումի արքայատան մականը ի տես հանուեցաւ ըստ սովորութեան:

Սշ. 7 Մարտ. — Ըստ սովորութեան, Ս. Վարդանանց տօնին այս օրը պատարագեց զըզրանացին տեսչը, Տ. Տրբան Վրդ., որ և քարոզեց օրուան տօնին առթիւ, արգային այս պատերազմին հոգեւոր նշանակութեան մէջ մասն

նանշելով անոր բուն արժէքը, իբր սուրբ խնայելի մը պաշտպանութեան գործը, որ՝ պարտութեան երկ ոյթին տակ՝ հշմարաւ յաղթանակին մը եղաւ:

— Կէս օրէն վերջ, Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ աւագ թարգման Տ. Հայրիկ Վրդի և գիւսեանի տղայ Պ. Կ. Նուբեանի այցիկեց Ձիսոս պաշտօնի հիւսիսատարանը, ի շնորհաւորութիւն իրենց ազգային տօնին:

Ուր. 8 Մարտ. — Ըստ իրաւական սովորութեան, Ս. Պատարագը մասուցուեցաւ Ասորւոց մատրան մէջ, ուր քարոզեց Տ. Գէորգ Վրդ., որ նախըթանաբար քարոզած էր նաեւ ի Ս. Աստուածածինն. նիւթ առնելով օրուան ընթերցուածներէն, ազգու յորդորներ տուաւ մերձակայ պաշտօն առթիւ աղայիսարութեան և քրիստոնէական բարի կենաց համար:

— Կէս օրէն վերջ Ս. Պատրիարքը, Տ. Մեքսոյ Սրբազանի, Տ. Սինն և Տ. Տրբան Վարդապետներու և Պ. Կ. Նուբեանի և հարտարապետ Պ. Յայլէթանի հետ Երիթով գնաց, Յորդանանի ափին, միւս ազգաց մատուռներու շարքին կանուցանելի հայկական մատուռի մը մասին տեղւոյն վրայ քննութիւն մը կատարելու համար:

Շր. 9 Մարտ. — Երեկոյեան Ժամերգութեան ատեն կատարուեցաւ «Փակեալ խորան»ի ծէսը, բոլոր խորանները և սեղանները վարագուրուեցան՝ ի խորհուրդ նախածնողաց արտաքսման դրախտէն:

— Ժառանգաւորաց վարժարանի մեն սրահին մէջ կատարուեցաւ դպրոցական հանդէս՝ նուիրում Ս. Վարդանանց յիշատակին. թանախօսեց Տ. Զգոն Վրդ. ճառեր կարդացին Յարութիւն Սրկ. և Ժառանգաւոր Թորոս, արտասանութիւններ եղան:

Վր. 10 Մարտ. — Ըստ Հին Տոմարի Բուն Բարեկենդանի առթիւ Ս. Պատրիարքը քարոզեց, օրուան ընթերցուածներէն ներշնչուած խրատական խօսքեր ուղղելով ամէնուն:

— Երեկոյեան, ընդհանուր ռեզիանտան մէջ ընթերցին միաբանք և աշակերտք. մաղթանքի խօսքեր եղան Ս. Պատրիարքին կողմէ նուիրում պիտական Աթոռներու, Հայ Ժողովուրդին եւ Միաբանութեան և Պատր. Փոխանորդ Տ. Մկրտիչ Սրբազանի կողմէ՝ Ս. Պատրիարքին համար:

Քշ. 11 Մարտ. — Առաւօտեան Ժամերգութեան վերջ, միաբանութիւնը, աշակերտք և պաշտօնեայ Պատրիարքարանի մեն սրահին մէջ ներկայացան Ս. Պատրիարքին, բարի պահելի շնորհաւորութեան համար:

— Տ. Գարեգին Վրդ., Հայֆայի Հոգեւոր Հովիւր Ս. Աթոռ եկաւ, գործոց կարգադրութեան համար:

Պշ. 13 Մարտ. — Կատարուեցաւ արարողութիւնը հանդիսաւոր «Ջրածրիմբ»ի գոր և հրապարակային «Մեղա»-ն արտասանեց Ս. Պատրիարքը: